

Vägen från antagonism till agonism i Sydafrika, utbildningsreformer och läroplaner efter apartheid¹

Getahun Yacob Abraham
Institutionen för Pedagogiska Studier
Fakulteten för Humaniora och Samhällsvetenskap
Karlstads Universitet

Inledning

I slutet av 1980-talet och början av 1990-talet var situationen i Sydafrika mogen för en förändring, något som också det internationella samfundet krävde. Viljan att förhandla från både F W de Klerk och Nelson Mandela var en viktig förutsättning för att en förändring skulle kunna komma till stånd. F W de Klerk ville förhandla på grund av att han fick mandat från den vita minoriteten av befolkningen. Några av hans uppdragsgivare ansåg att det var svårt att leva i ett land där befolkningen var delad genom hudfärg och så många drabbade av konflikter. Andra uppdragsgivare trodde att genom dialog och förändring i systemet skulle landets isolering avslutas, vilket skulle ge dem möjligheter att göra affärer med omvärlden. Nelson Mandela och hans ANC ville förhandla för att befria den stora massan av befolkningen från apartheids förtryck, för att ge möjligheter för flyktingar att återvända hem, för att få politiska fångar frisläppta och för att på lång sikt bygga ett demokratiskt samhälle.

Situationen såväl inom som utanför landet och viljan från olika parter i konflikten bidrog till att landets problem kunde hanteras på ett demokratiskt sätt. Med båda sidors förståelse för antagonismen mellan apartheid och det nya demokratiska systemet som var på gång, bestämde sig parterna för att ta den agonistiska vägen genom diskussioner och förhandlingar som främsta vapen i stället för våld.

I denna text vill jag först diskutera Chantal Mouffes begrepp "det politiska" /"politiken" och "agonism" /"antagonism". Det blir också en diskussion om Sydafrikas väg från våldsamma antagonistiska konflikter till ett agonistiskt fredfullt sätt att förhålla sig till sina olikheter. I den sista delen av texten tar jag upp den agonistiska kampen mellan olika grupper beträffande att ha hegemoni över den nya läroplanen.

¹ Denna skrift var från början avsedd att ingå som ett kapitel i en bok. Bokprojektet kunde emellertid inte genomföras. Därför väljer jag att publicera den på DiVa (2014-01-20).

"Det politiska" /"Politiken" och Antagonism/ Agonism

Innan jag börjar diskutera antagonism och agonism med koppling till Sydafrika, behöver några av Chantal Mouffe's viktiga synpunkter belysas. Hennes två begrepp, "det politiska" och "politiken" är betydelsefulla. Hon säger om dem följande:

... med "det politiska" avser jag den dimension av antagonism som är konstitutiv för mänskliga samhällen; med "politiken" menar jag den uppsättning praktiker och institutioner genom vilka en ordning skapas och en mänsklig samlevnad organiseras i den konfliktpräglade kontext som det politiska erbjuder. (Mouffe, 2008: 18).

Hennes förklaring är, i motsats till vad liberalismens företrädare hävdar, att ett mänskligt samhälle präglas av antagonism. För liberaler är det harmonin som präglar moderna samhället och de förnekar antagonismens roll. Dessutom har de låst sig i fokus på individer och nästan glömt den kollektiva identiteten (Mouffe, 2009). Men Mouffe betonar vikten av närvaron av antagonism och att motståndare grupperar sig i "vi" och "de" kategorier för att skapa en tillhörighet och trygghet.

Å andra sidan förklarar hon att antagonismen inte behöver leda till att grupper ska behöva eliminera varandra. Hon påpekar att i stället för att räkna den andra som "fiende", är det viktigt att se varandra som "motståndare". För att inte ta en meningsmotståndare som fiende, nämner hon vikten av spelregler och institutioner som båda sidor respekterar. De ovan nämnda situationerna är beskrivna av henne på följande sätt:

Varje konflikt måste, för att betraktas som legitim, ta en form som inte hotar att förstöra den politiska sammanslutningen. Detta kräver att det finns några slags gemensamma band mellan parterna i konflikten som hindrar dem från att behandla sina motståndare som fiender och uppfatta deras krav som illegitima, vilket är just vad som sker i en antagonistisk vän/fiende-relation. Emellertid kan motståndarna inte heller reduceras till konkurrenter vars intressen kan hanteras genom rena förhandlingar eller jämkas samman genom deliberation, något som skulle innebära att det antagonistiska elementet helt enkelt eliminerades... (Ibid., 27).

Här vill hon betona vikten av en form som underlättar att diskutera olika åsikter. En överenskommelse om att vad som diskuteras är legitimt och att en meningsmotståndare inte är en fiende. Hon anser det också viktigt att målet inte ska vara att olika grupper ska "jämka" sina åsikter. Hon fortsätter sin diskussion som nedan:

...Till skillnad från antagonism, som är en vi/de-relation där de två sidorna är fiender som inte delar någon gemensam grundval, betecknar agonism en alternativ relation där parterna i konflikten, trots att de inser att det inte finns någon enda rationell lösning på deras motsättning, inte desto mindre erkänner sina opponenter som legitima. De är "motståndare", inte fiender. Även om de befinner sig i konflikt uppfattar de sig ändå som tillhöriga samma politiska sammanslutning och som delaktiga i ett gemensamt symboliskt rum inom vilket konflikten utspelar sig. Demokratins uppgift kan sägas vara att omvandla antagonism till agonism (Ibid.).

Här förklarar hon, som hon gjort tidigare, att skillnaden mellan antagonism och agonism är att agonism accepterar sina motståndare som legitima. I olika sammanhang förklarar hon att ett agonistiskt sätt att förhålla sig, är att meningsmotståndares rätt att försvara sina åsikter inte kan ifrågasättas (Mouffe, 2000; 2009). Den erkänner att man utspelar sina konflikter i ett gemensamt "symboliskt rum" och "tillhör samma politiska sammanslutning". Hon tar också upp vikten av att transformera antagonism till agonism. Grupperingar av olika intressen i vi och de kan ibland leda till ett fruktbart resultat men ibland kan det också leda till katastrof. Exempel från Sydafrika och Rwanda kan förklara dessa två verkligheter. I början av 1990 talet ungefär vid samma tidpunkt som Sydafrika var på väg mot demokrati genom att välja ett agonistiskt sätt att hantera sina problem, tog ett annat afrikanskt land en annan önskad väg. I Rwanda skapades ett vi och de läge, där hutuernas vi bestämde sig att eliminera de, tutsierna. Hutuerna demoniserade och dehumaniserade de andra. Mouffe förklarar att när en av grupperna bestämmer att de andra är onda, är det svårt att genomföra en agonistisk debatt och istället vill de gärna utrota de andra (Mouffe, 2009). Hutuerna bestämde sig kollektivt att de andra skulle bort och resultatet blev förlust av en miljon människors liv.

Sydafrikas väg från Antagonism till Agonism

Under apartheidtiden valde de som kämpade mot systemet först att använda ett fredligt sätt för att protestera mot orättvisorna i landet. De demokrativänliga krafterna började använda demonstrationer, fredliga samlingar och skrivelser med protestbrev för att kräva sina rättigheter. När apartheidregimen började slå ner demonstrationer, jaga bort oppositionsledare, förfölja, fängsla och tortera motståndare, började situationen förändras. Apartheidregimen stängde möjligheten till fredlig kamp. ANC och alla organisationer som kämpade mot regimen förtryck blev illegala och deras verksamheter förbjudna. Utrymmet för att protestera och stå emot vad som tycktes fel var borta. Mouffes skrev långt senare efter händelserna i Sydafrika, vad som kan vara en förklaring till liknande händelser.

... the lack of 'agonistic channels' for the expression of grievances tends to create the conditions for the emergence of antagonism which, as recent events indicate, can take extreme forms and have disastrous consequences ...It is no wonder that antagonisms therefore emerge, taking extreme forms which call into questions the very basis of the existing order ... (Mouffe, 2005, 230).

Många av ANC:s och det sydafrikanska kommunistpartiets anhängare gick underjord inom landet och andra började lämna landet. Både inom och utanför landet ökade den väpnade konfrontationen. Inom landet förekom sabotage av olika slag, dödande av motståndare och människor som betraktades som angivare ökade.

1961 bildade ANC sin militära gren Umkunto Wa Sizue (Giliomee & Mbenga, 2007). De afrikanska länder som hade varit självständiga en längre tid och de som nyligen blivit självständiga hjälpte ANC att träna sina gerillakämpar. Gerillasoldaterna från organisationen kom i hemlighet in i landet och opererade i olika delar. Regeringssoldater och Umkunto Wa Sizues väpnade grupper saboterade varandras rörelser och förde krig mot varandra.

Förutom den väpnade konflikten fortsatte ANC sin diplomatiska kampanj mot apartheidregimen. I Afrika, Europa och andra delar av världen engagerade sig regeringar och människor på gräsrotsnivå mot apartheid. En stark solidaritet visades runt om i världen och kampen mot apartheid tog sig uttryck i demonstrationer, konserter och insamling av pengar för att stödja kampen mot den härskande regimen.

Regeringar bröt diplomatiska förbindelser och införde reseförbud till Sydafrika. Olika internationella idrottsförbund isolerade Sydafrika genom att hindra idrottsmän från Sydafrika att delta i olika evenemang.

Kampen på olika håll i världen och upplösningen av de socialistiska blocken i östra Europa påskyndade avskaffandet av apartheid. När östblocket var borta var det svårare för regimen att beskylla medlemmarna i motståndsrörelserna för att vara kommunister eller kommunistanhängare.

Det internationella motståndet, ekonomiska embargon, den diplomatiska och sociala isoleringen var inte lätt att hantera för Sydafrikas apartheidstyre. Folkets ovilja att lyda apartheidregimen, våldet i landet tillsammans med redan nämnda faktorer fick den vita minoritetsregimen att inse att det var omöjligt att fortsätta att regera på det sätt som de gjorde.

P W Bota som var i makt under en del av 1980 talet insåg behovet av förändring men vågade inte ta många steg i den riktningen. Några tecken visades dock under hans tid bland annat i form av tillåtelse för självadministration för färgade och indier/asiater under vitas överseende. De två grupperna fick en form av eget parlament. De fick också administrera skolor för sin egen befolkning. Dessa rättigheter sträckte sig inte till den svarta majoriteten.

När F W de Klerk blev ledare för det nationalistiska partiet, öppnades vägar för mera genomgripande förändringar. Samtal mellan honom och Nelson Mandela ledde till genombrott.

Det kan finnas olika anledningar till deras beslut. 1992 röstade vita sydafrikaner mot apartheid i en folkomröstning. Frågan som ställdes var om FW de Klerk skulle fortsätta reformprocessen genom de förhandlingar som han börjat 1990 och som eventuellt skulle kunna leda till en ny konstitution. Valdeltagandet var högt (i några distrikt upp till 95 %) och 68.6% av de ca tre miljoner som deltog i folkomröstningen röstade ja och gav således mandat till de Klerk att arbeta för avskaffandet av apartheid (BBC, 1992). F W de Klerks stöd från majoriteten av nationalistpartiet och den vita befolkningen och det fulla förtroende Nelson Mandela fick från ANC och den andra delen av befolkningen, bidrog till att processen gick smidigare.

Överenskommelsen mellan ANC och nationalistpartiet och senare försoningsprocessen hjälpte landet att undvika ytterligare våld. Landets företrädare valde att förflytta sig från en antagonistisk kamp till ett agonistiskt förhållningssätt i konflikten.

Som Mouffe säger, började parterna genom överenskommelserna att se varandra som motståndare istället för fiender. De kom överens om en demokratisk spelregel som gällde för båda sidor. Bannlysningen av ANC hävdes 1990 och andra organisationer blev också erkända och åter accepterade.

För att komma dit, där de befinner sig idag, har båda sidor accepterat att det finns meningssmotstånd mellan dem. De har accepterat varandra som legitima motståndare och bestämt sig för att använda demokratiska forum för att bemöta varandras ideologi.

I den sydafrikanska agonistiska kampen var den "gemensamt erkända regeln" konstitutionen. Genom konstitutionen har motståndarna fått ett "gemensamt symboliskt rum" för att möta och bemöta varandra. För att bevaka de demokratiska spelreglerna och bejaka de rättigheter som är givna av konstitutionen, har olika institutioner etablerats. De ska säkerställa att spelet är rättvist och reglerna är respekterade.

Det har tagit lång tid för det synsättet att få fotfäste i landet och även om en majoritet av befolkningen tror på det, finns det fortfarande extremistiska grupper som inte anammat det demokratiska sättet att bemöta varandra under konflikter.

Många upplever att förhandlingar, överenskommelser och försoningsprocesser inte har gett tillräcklig rättvisa för landets majoritetsbefolkning. Ett stort missnöje finns över att majoriteten inte har märkt någon ekonomisk förändring i sina liv. Även om den svarta medelklassen växer snabbt, lever majoriteten av befolkningen fortfarande i arbetslöshet och fattigdom.

Missnöjet bland folket visas idag i form av demonstrationer, vägblockeringar, bränder av bildäck, osv. Men möjligheten att föra en dialog genom tv, tidningar, radio, internet och andra massmedia finns dock. En agonistisk kamp har fått rötter i det sydafrikanska samhället. Agonismens överlevnad förutsätter att landets makthavare förmår lyssna på sitt folk för att förstå och sedan agera därefter.

Utbildningsreformer och läroplaner

Tidigare har jag försökt beskriva förhållandena i Sydafrika och politiska reformer som introducerats efter apartheid. Här vänder jag blicken mot skolreformer som introducerats efter apartheid. Särskild fokus ägnas åt läroplansreformen.

Linda Chisholm ledde den läroplansreformkommitté som kom med en rapport med förslag om reformering av den första läroplanen (C2005) efter apartheidtiden. I en artikel i tidskriften "Compare" beskrivs att läroplansreformen tog tre olika steg (Chisholm, 2005). Det första var att rensa de fördomsfulla språkbruket med nedlåtande påståenden om ras och kön. Det andra steget var att introducera den målinriktade läroplanen (C2005) 1997. Det tredje var att tre år senare börja revidera C2005 (Chisholm, 2005).

I en annan artikel i "J. Curriculum Studies" (Chisholm, 2005), presenteras kampen mellan olika intressegrupper som försökte påverka läroplanprocessen. Hon presenterar dem som lobbygrupper för olika ämnen; miljöfrågor, historieundervisning, lokal kunskap (indigenous knowledge), intressegrupper kopplade till lokala universitet och frivilliga organisationer, lärarorganisationer, konservativa kristna grupperingar och muslimska skolors förening.

De som lobbade för ämnesgrupper fokuserade mest på vikten av att utbildning, som stöder Sydafrikas ledande position på kontinenten när det gäller handel och teknologi, skulle få tydligare fokus än andra ämnen. De ville gärna se att ämnen som matematik, naturvetenskap, ekonomi, förvaltning och teknologi skulle få stort utrymme i läroplanen. Lobbygruppen för miljöfrågor kämpade för att få erkänsla för vikten av miljörelaterade frågor och för ökad förståelse för relationer mellan miljön, utvecklingen och utbildningen. Gruppen strävade efter att miljöfrågor skulle integreras i olika ämnen i hela läroplanen. På grund av innehållet av historieundervisningen under apartheid var några emot att ha historia som ett självständigt ämne. Kristna konservativa var å andra sidan inte glada över ämnet historia i läroplanen, eftersom det tar upp såväl islams historia i Afrika som kvinnohistoria.

Lobbygrupper för lokal kunskap (indigenous knowledge) fokuserade på att koppla den universella kunskapen till den lokala. Intressegrupper kopplade till lokala universitet indikerade vad som fanns med i läroplanen och vad som saknades. Frivilliga organisationer betonade vikten av att integrera musik, dans, teater och konst på ett sätt som kunde introducera elever till kulturer från såväl olika delar av världen, från den afrikanska kontinenten utanför Sydafrika och från lokala kulturer.

Det finns tre olika lärarorganisationer² i Sydafrika och alla stödde läroplansreformen. En av de tre organisationerna, SADTU, betonade vikten av lärares deltagande i processen, jämlikhet, inkluderande, demokrati, mänskliga rättigheter, språk och kulturell diversitet, hälsofrågor, idrott, konst, kultur, osv.

Konservativa kristna organisationer tyckte inte om att läroplanen fokuserar på sekulära aspekter, att alla religioners kunskap ska spridas, undervisning om sexualitet i skolan, att vita barn ska utsättas för "hednisk" tro och praktiserande av olika kulturer och undervisning om Afrika och svarta folk (Chisholm (in JCS), 2005).

Muslimska skolors förening och de Chisholm kallar "The pro-C-2005 and more left-wing Christian Network of Education" visade sitt stöd för läroplansreformen. Stödet gavs utifrån att läroplanen förespråkar att varje lärare ska få möjlighet att bestämma över sina lektioner. Viktigast för båda grupperna var läroplanens erkännande av naturorienterade ämnen. Påståendet, "the acknowledgement of the limitations of scientific inquiry" betydde mycket för dem och tolkades att detta betyder att läroplanen indirekt har erkänt skapelseberättelsen (Ibid.).

Olika uppfattningar kunde genom grupper föras fram i diskussionen i läroplansreformkommittén. Representanter för dessa fick möjlighet att delta i offentliga "hearings" med olika tema. Dessutom gavs medborgarna möjlighet att kommentera läroplanen under fyra månader då den var ute på remiss. Parlamentariska beslut togs ofta efter olika processer där medborgarna involverats att debattera för sina åsikter och sin tro.

Även om som Chisholm indikerat i sin artikel i "Compare", tre olika parter, ANC, lärarorganisationer och radikala intellektuella, mest har bidragit till reformeringen av läroplansprocessen (Chisholm, 2005), har alla parter haft möjligheter att säga sina mening. Några av deras åsikter stod i motsats till de andras, men de kunde lösas på ett agonistiskt sätt.

Varför har konflikterna kunnat lösas på ett agonistisk sätt? Jo, därför att parterna som var involverade har förstått sin rätt att stå emot tankar i läroplanen som inte passar dem. De har accepterat att det finns olika forum där de kan kämpa för sina

² I sin artikel i "Compare" skrev Chisholm om de tre lärarorganisationerna, " ... The South African Democratic Teachers' Union (SADTU), is the largest union, with some 210, 235 members in 2002. The National Association of Professional Teachers Association (NAPTOSA) consists of 95,988 members and the Sudi Afrikaanse Onderwysersunie (SAOU) of 41,315". (Chisholm, 2005).

ideer, och de har förstått att även om de förlorar idag att kan de fortsätta kämpa för sina uppfattningar.

Linda Chisholms diskussion om den process som ledde till läroplansreformen 2002 har olika delar. För det första att det fanns grupperingar som var starka motståndare till reformen. För det andra att det rådde splittring mellan samhällets stora kategorier. Den kristna gruppen var delad i två. Den kristna högern var motståndare till reformen medan den kristna vänstern var för. Den första gruppen identifierade vad den räknade som negativa punkter i läroplanen och den senare gruppen betonade positiva aspekter av läroplanen, vilka gav gruppen anledning att stödja den. För det tredje, intresseområdet var brett, en grupp fokuserade på värdegrund, en annan grupp på miljöfrågor, en annan på deltagande av olika grupper, osv. För det fjärde, inom skolsystemet kämpade en del yrkesgrupper för en tydlig position av sitt yrke och därmed att säkra sin position.

Alla grupper fick komma till tals, men alla grupper fick inte sin vilja igenom. Oftast var det konservativa kristna grupperingar som kämpade för att fortsätta att kunna ha gamla auktoritära skolor, isolera elever från varandra, utestänga kunskap om andra folkgrupper och andra religioner, men de har inte påverkat läroplanreformen i någon större omfattning. Här visade sig en kamp mellan den tidigare och den nya hegemonin (Mouffe, 2007). De som kämpade för att behålla stora delar av den gamla konservativa hegemonin fick inte sina vilja genom. Andra som ville ha stort utrymme på bekostnad av andra i den nya hegemonin blev behandlad på lika villkor som alla andra.

Vad som är ytterst viktigt här är att alla fick möjlighet att presentera sina åsikter för att påverka läroplansreformen. Deras kamp ägde rum i massmedia, i kyrkor, genom olika skrivelser, genom deltagande i remissinstanser och att de kunde presentera sin sak vid "open hearing". Olika grupper kämpade mot sina meningsmotståndare, inte mot sina fiender.

Slutsats

Denna text har försökt att ge en allmän bild av Chantal Mouffes begrepp "det politiska" /"politiken", "agonism" /"antagonism". Utöver en allmän förklaring har hennes betoning av att det är viktigt att det finns olika grupperingar delade i vi och de och att erkänna närvaron av konflikter i alla politiska handlingar och förhandlingar, fått plats. Texten ger också stort utrymme för hennes förklaring om att politikens stora uppgift är att förvandla antagonistiska konflikter till agonistiska.

Med tillämpning på hennes perspektiv har jag försökt gå igenom hur Sydafrika på grund av att tiden var mogen och att individer fanns som trodde på det agonistiska sättet att lösa konflikter, lämnat apartheid och börjat på en demokratisk väg. I det nya Sydafrika har utbildningsreformen tillåtit alla åsikter att komma fram och diskuteras innan beslut fattades. Det var en agonistisk sammandrabbning mellan den gamla och nya hegemonin, innan läroplanen blev färdig och accepterad.

Referenser

- BBC. (1992). 1992: South Africa Votes for Change. Hämtade 9 februari, 2011 från http://news.bbc.co.uk/1/onthistday/hi/dates/stories/march/18/newsid_2524000/2524695.stm
- Chisholm, L. (2005). The politics of curriculum review and revision in South Africa in regional context. *Compare*, 35(1), 79-100.
- Chisholm, L. (2005). The making of South Africa's National Curriculum Statement. *J. Curriculum Studies*, 37(2), 193-208.
- Giliomee, H. & Mbenga, B. (2007). *New History of South Africa*. Cape Town: Tafelberg Publishers .
- Mouffe, C. (2000). Politics and Passions: the Stake of Democracy. *Ethical Perspectives*, 7 (2-3), 146-150.
- Mouffe, C. (2005). The Limits of John Rawls's Pluralism. *Politics, Philosophy & Economics*, 4(2), 221-231.
- Mouffe, C. (2007). Artistic Activism and Agonistic Spaces. *Art & Research (A Journal of Ideas, Contexts and Methods)*, 1(2), 1-5.
- Mouffe, C. (2008). *Om Det Politiska* Chantal Mouffe (Översättning: Oskar Söderlind). Hägersten: Tankekraftförlag.
- Mouffe, C. (2009). Democratic Politics and Agonistic Pluralism. *Consello Da Cultura Galega*.
- Mouffe, C. (2009). Democracy in a Multipolar World. *Millennium: Journal of International Studies*, 37(3), 549-561.